

СПЕЦИФІКА РОБОТИ АКТОРА ЗІ СЛОВОМ У РАДІОПРОСТОРИ

У статті розглянуто специфіку роботи актора зі словом у радіопросторі. Зокрема авторка зосереджує свою увагу на відмінностях усного слова як виражального засобу у радіоефірі та на театральній сцені, слухоряду і відеоряду, майстерності оповідача на сцені й оповідача перед мікрофоном у професійній студії звукозапису.

Ключові слова: слово, радіоефір, голос, мікрофон, актор.

В статье рассматривается специфика работы актера со словом в радиопространстве. В частности, автор сосредотачивает внимание на различии устного слова как способа выражения в радиоэфире и на театральной сцене, мастерства рассказчика на сцене и рассказчика перед микрофоном в профессиональной студии звукозаписи.

Ключевые слова: слово, радиоэфир, голос, микрофон, актер.

In this article it was investigated the specific of actors work with words in radio broadcast.

Keywords: word, radio broadcast, voice, microphone, actor.

Художнє мовлення посідає особливе місце в історії Українського радіо. Адже саме у цій площині перетинаються і синтезуються з журналістикою різні мистецькі жанри. Центральне місце в театральному процесі посідає актор. Без актора не може існувати і радіотеатр, як і жанри, про які йтиметься у статті. Специфіка роботи драматичного актора в радіопросторі досі достеменно не досліджена з наукової точки зору. Є чимало книжок і наукових праць про журналістику, зокрема і радіожурналістику, в яких фігурує факт залучення акторів до творчо-виробничого процесу. Серед них досить популярними є, скажімо, науково-методичні праці О. Ваніної [1] (йдеться про збірник «Телевізійна й радіожурналістика») або ж підручник О. Гояна [2] «Основи радіожурналістики і радіоменеджменту», котрі дають широке і точне розуміння природи радіопростору і творчо-виробничих процесів. А от підручників, за якими можна систематизовано навчитися радіомистецтву, зокрема акторському, не написано. Є застереження, що природа словесної дії на театральній сцені і в радіоефірі відмінні. Так відома українська дикторка, ведуча і режисер, н. а. України Тамара Стратієнко, маючи акторську освіту, своє професійне життя пов'язала з радіо і телебаченням. В інтерв'ю в рамках передачі «Вечірній

клуб актриси Лариси» UA: Радіо Культура (автор і ведуча Л. Недін) неодноразово наголошує різницю природи існування актора в театральній і в радіопостановці [3]. Театральний режисер, педагог, н. а. України Михайло Резнікович в інтерв'ю з нагоди 90-річчя Національного академічного театру російської драми ім. Л. Українки, згадуючи акторів, які плідно працювали і на радіо, маючи досвід радіопостановок, теж зазначає, що актор має відчувати «природу мікрофона» [5]. Про специфіку роботи на радіо пише у статті «Працює в повний голос — голос Українського радіо» і відомий журналіст, педагог Віктор Набруско [4] (багато років очолював Національну радіокомпанію України).

Дана стаття — це покроковий аналіз відмінностей роботи зі словом актора в театрі і в радіоефірі, слухоряду і відеоряду, акцентуація нюансів майстерності оповідача на сцені й перед мікрофоном у професійній студії звукозапису.

Історичний факт: перша передача Українського радіо вийшла в ефір 16 листопада 1924 р. у Харкові (тодішній столиці УРСР). З появою телебачення, а пізніше стрімкого розвитку цифрових технологій, радіо поступилося першістю, та залишається невід'ємною складовою засобів масової інформації, відчутно випереджаючи друковані періодичні видання.

Радіо — це засіб масової інформації, який не лише фіксує, констатує процеси суспільства, а й впливає на них, отже, впливає на свідомість і почуття людей.

Специфічні можливості радіо (відмінні від телебачення):

- доступніше;
- оперативніше;
- не вимагає абсолютної уваги;
- створює широкий діапазон самостійності;
- слухоряд (на відміну від відеоряду) залишає слухачеві ширший простір для уяви, індивідуального сприйняття.

У ряду виражальних засобів радіо усне слово стоїть на першому місці і лише потім — музика, шуми, технічні можливості (насамперед, монтаж у різних його значеннях).

Радіослово не ідентичне друкованому. Слово в радіопросторі підпорядковане законам усного мовлення. Важливим чинником є інтонаційне забарвлення, яке часто-густо здатне змінювати смислове значення написаного слова або ж надавати йому протилежного значення. В усній мові те, як людина сказала, часом, перетворюється в те, що людина сказала.

Слово, що звучить у радіоефірі, має величезну емоційну силу, викликає ефект співпереживання, робить невидиме видимим, тобто унаочнює передачу. За своєю природою радіомова діалогічна, вона завжди передбачає співрозмовника (хоч ти його не бачиш), тобто — радіослухача. Радіо говорить з кожним зокрема і з мільйонами відразу, це аудиторія, яка за кількістю у сотні разів більша, ніж театральні, концертні зали.

За своєю структурою мовний радіодень складається з інформаційних випусків, суспільно-політичних програм, соціальних та культурологічних, і п'ятдесят відсотків (включаючи й освітні передачі) — це художнє мовлення: музика, література (всі жанри), історія, театр. Від самих початків особливо популярними були і залишаються літературні читання, музично-поетичні композиції, радіоновели, радіодетектив, радіовистави (не плутати з трансляційним записом театральної вистави), радіофільм, розважально-постановочні (гумористичні) передачі.

Починаючи з 90-х років ХХ століття у всьому світі спостерігаються тенденції затребуваності журналістів-ведучих із артистичною харизмою, бо теле-, радіомовлення дедалі більше і більше потребує авторських проєктів, шоу-програм. Та коли йдеться про мистецькі жанри, без фахового спеціаліста не обійтись. Ось чому з Українським радіо (як і з радіо в будь-якій іншій країні) спів-

працюють музикознавці, музиканти, композитори, співаки, актори, театрознавці, драматурги, режисери-постановники.

Актори плідно й самобутньо працюють у таких жанрах: аудіокнига, розважальні передачі, радіовистава, радіофільм, поетично-музичні композиції, літературні та історичні передачі освітнього спрямування, передачі для маленьких слухачів та школярів, проморолики (анонси проєктів).

За якими ж критеріями відбувається відбір фахівців?

Голос — важливий чинник мистецтва мовлення, озвучування, дубляжу. Не в кожного талановитого актора «приємний мікрофонний голос» — основний радіофеномен або ж радіопочерк. Так само, як і про зовнішність, у людей справляється враження про ваш голос упродовж перших хвилин спілкування.

Згадуючи конкретну людину, ми згадуємо й її голос. Для актора голос важливий так само, як і зовнішність. Людський голос (зважає, нематеріальна субстанція) — це могутній інструмент впливу. Він може закохати, переконати, а може відштовхнути, насторожити. Слухач не бачить актора перед мікрофоном, а лише чує з ефіру. І тому слід пам'ятати про те, що аудиторія чекає на приємний голос в радіоефірі. Не можна «скрипучий», верескливий, різкий чи глухий голос «переробити», можна ледь-ледь пом'якшити, але з верескливого не можна зробити грудний, низький, а прокурений, «скрипучий» — перетворити на м'який, співучий. Важко піддаються усуненню гугнявість, старечий голос у молодій людині. Ці вади потребують тривалої роботи з фахівцем, а часом і медичного втручання. Актор із зірваними голосовими зв'язками не може працювати фахово на радіо, бо мікрофон посилює і ще більше увиразнює проблему.

Мікрофон частково змінює, спотворює голос. Актори-початківці, які вперше працюють у радіостудії, часто незадоволені своїм звучанням у записові, а студенти запитують: «Це хіба мій голос? Я якось не так звучу!» Так, мікрофон підсилює звучання, однак лише з досвідом досягається «відчуття мікрофона», якщо вміло ним користуватись, аби домогтися повноти звучання.

Є чимало мінусів підсилювальної техніки навіть у наш час — буму цифрових технологій:

- звучання може бути нерозбірливим;
- деформується тембр голосу;
- окремі звуки збільшують свою об'ємність;
- можлива хаотичність звучання.

Як зарадити? Насамперед мусить бути чітка артикуляція, дикційна довершеність. Потрібно дещо

сповільнювати темп мовлення, домагатися рівномірного, стійкого струменя видихуваного повітря. Знайти шляхом спроб свій природний тон. Має бути енергійне і повне, але неголосне звучання. Посил звуку, як на театральній сцені, буде завжди під час запису штучним, перебільшеним, негармонійним. Бажано змінювати забарвлення звуку, щоб не впадати в монотонність. Пам'ятати, що мікрофон надчутливий до шумів. Голосний вдих чи видих, плямкання, сопіння, клацання зубами, зайва слина в роті — все це буде браком у записові.

Важливим чинником, що впливає на слово, яке звучить у радіопросторі, є психічний і фізичний стан актора під час запису. Млявість, байдужість, втома, вагання, роздратованість, схвильованість, сумнів, апатія, доброзичливість, зацікавленість, бадьорість, упевненість мікрофон «збільшує» в рази, і слухач легко вловлює нюанси у вашому голосі.

Актор має готуватися до запису. Виконувати вправи для розширення голосового діапазону, домагатися вільного переходу з одного регістру до іншого, виконувати комплекс артикуляційно-дикційних вправ, при цьому ставлення мусить бути ще вимогливішим, ніж до вистави на кону, бо спектакль у репертуарі — на роки, є можливість шліфувати, вдосконалювати, продовжувати пошук зерна ролі. А запис відбувається «лише сьогодні», бо за день-два передача має звучати в ефірі, непрофесійний результат неприпустимий, на перезапис завтра, післязавтра нема часу. Це означає, що актора, який не враховує специфіки роботи зі словом на радіо, надалі не запрошуватимуть.

Досвідчені радіорежисери «виховують» актора, з яким надалі планують співпрацювати, надаючи можливість поетапно, від простих завдань, прийти до творення образу в радіовиставах. Аби актор відчув «стихію», «природу» радіопростору, слід починати із запису нескладних текстів публіцистичного жанру, у яких першочерговою є констатація фактів, чітке донесення думки, без будь-яких психологічних навантажень. Корисно буде попрацювати з невеличкими за обсягом оголошеннями анонсного характеру. Саме анонс дає можливість чітко дати відповідь на запитання «що, де, коли».

Працюючи з такими текстами, легше відпрацьовувати перспективу думки.

Велика користь і від споглядальної практики, а також участь у групових сценах, коли надається можливість записати кілька реплік. Присутність початківця на записах, де працюють вже досвідчені актори, дає можливість легше і впевненіше орієнтуватися у процесах запису, розумітись на різновидах мікрофонів, звикнути до навушників.

Високо цінуються талант, уміння, навички працювати з першого-другого дубля. А це означає, що актор має володіти технікою читання «з листа», розуміти, що таке текстова стрічка бачення, коли, починаючи читати речення, бачиш його закінчення. Без навичок логічного аналізу тексту «тут і зараз» не обійтись. Кинули в Лету часи, коли на підготовку запису передачі виділялися дні, тижні. Зараз є зміна, залежно від складності жанру — 1–2 години. Навіть для таких жанрів, як радіотеатр, радіофільм, не виділяють більше місяця, а до них належать і редакторська робота, і режисерська, й акторська, монтаж звукорежисера (який забирає левову частку відведеного часу). Ось чому надважливими є грамотний художній аналіз тексту, мовні такти, логічні наголоси, логічна перспектива, чітке донесення смислу фрази, робота за думкою, при цьому вимагається не читати текст, а виконувати поставлене режисером завдання. Законів логіки мови треба дотримуватись «автоматично» (на підсвідомому рівні), аби не гаяти на це час і працювати над об'ємною палітрою ролі.

Ще одна специфіка роботи актора зі словом у радіоефірі: якщо в театрі актор працює з режисером, репетиції веде режисер, аналізує прогони режисер, то на радіо обов'язковим є дует режисер-звукорежисер, звукооператор. Недосвідчений актор часом розгублено запитує під час запису радіовистави: «А кого я маю більше слухати? Режисера-постановника чи звукорежисера?» Відповідь — обох. Можна дуже талановито зіграти сцену з вистави, виконати монолог, а звукорежисер вам скаже:

— Перепишемо. Ви «заковтнули» мікрофон, Ви його «заплювали», «зашморгали».

Це означає, що актор не розрахував відстань до мікрофона, силу звуку, голосовий посил і т. д. і в записові проявилось «технічне перевантаження», яке спресовує природний звук, робить його різким, або глухим, або тріскучим, чи «як з діжки». Якщо за роллю героєві чи героїні треба плакати, це слід робити не як у житті, а суто технічно моделювати плач (така природа радіо), бо за органічного (природного) плачу втрачається дикція, з'являється носовий призвук, відчуття слини в роті, слюзи, які часто-густо провокують горловий спазм... Все це неприпустиме в роботі перед мікрофоном, це той випадок, коли треба талановито удавати плач, зберігаючи чітку дикцію. Слухач не бачить актора, а на слух йому здається, що актор по-справжньому плаче в цей час.

Або, скажімо, в якійсь сцені персонаж має кричати, гукати. Якщо це робити як у житті або за законами театру, то це буде суцільний брак. Перед

мікрофоном крик здебільшого імітується за допомогою відвернення голови, звучить ніби здалеку, або ж актор має відійти на певну відстань від мікрофона і за допомогою порад звукорежисера віднайти такий посил, таку силу звуку, яка буде прийнятною для технічного запису (ще раз наголошую, йдеться про радіопостановки, трансляційний запис відтворює все так, як на сцені, це вже парафія суто звукорежисерів і звукооператорів запису, які встановлюють на сцені перед початком вистави спеціальну звукозаписувальну апаратуру).

Радіопостановка має чимало відмінностей, якщо порівнювати з постановкою в театрі. Тут відсутній «застільний» період. Читання п'єси відбувається радше між редактором, режисером-постановником, звукорежисером, музичне оформлення (дуже важлива складова аудіомистецтва) пропонує або режисер-постановник, або звукорежисер, бо музика у радіопостановці тотожна мізансценам у театрі, зміні місця події, часу тривалості подій. І навіть коли пишеться оригінальна музика до радіовистави і тут наявний процес творчої співпраці з композитором, оформленням музичним займатиметься режисер-постановник або звукорежисер (специфіка радіо). Радіо потребує адаптації драматичного твору. Акторові, безперечно, порадять прочитати оригінальний твір, якщо це літературна п'єса чи проза, за якою створено радіоінсценівку, але чимдалі частіше для радіопостановки беруть за основу радіоп'єси (цей жанр дуже потужно розвивається в новітні часи у світі ще з 50–60-х років ХХ століття, в нашій країні відроджено цей жанр лише з 2000-х, бо в СРСР був заборонений, починаючи з 30-х років минулого століття). Постановка відбувається поетапно, репетиція передує звукозапису і проходить як проба перед мікрофоном, пишуться завжди лише окремі сцени, не завжди послідовно. Акторові важко дотримуватись наскрізної дії, тому «залежність» від режисера навіть у нюансах — першочерговий фактор. Бо лише він знає кінцевий результат, що за чим, який градус почуттів, емоцій має бути на даному етапі в тій чи іншій сцені. Актор часто відчуває себе сліпим кошеням. Саме тому надважливо розвинути в собі миттєву реакцію, вміння ламати темпоритм, інтуїтивно прямувати за режисером, тут і зараз вибудовувати емоційний малюнок ролі, бути дикційно чітким і вправним, широко використовувати можливості свого голосового діапазону. Словесна дія в радіопросторі — першочергова. Актор не має інших засобів виразності (на відміну від театральної сцени). Пластичний малюнок радіоролі залежатиме лише від творчої уяви і вміння роль передати словом.

Словесна дія — це процес, в якому важливу роль відіграє інтонація. В аудіомистецтві багатство інтонацій розглядається як засіб, що допомагає створенню радіообразу. Оскільки слухач дофантазовує героїв, про яких ідеться у радіовиставах чи озвучених літературних творах, саме інтонація допомагає створити характери персонажів, індивідуальність кожного із них, увиразнити особливості їхньої мови, передати складність почуттів, робить їх «видимими» в уяві слухача. При цьому актор, створюючи образ, має чути й авторську інтонацію, щоб не порушувати задуму драматурга, автора радіоп'єси чи редактора, який створив радікомпозицію за твором письменника. Увиразнення авторського задуму аж ніяк не обмежує актора. Творча свобода полягає в інтерпретації образу. Актор наділяє героя своїм голосом, через який «оживляє» його. Через голос, інтонаційний малюнок ролі, підтексти, власний життєвий досвід, який проектується на героя, темперамент він робить свого героя зримим.

Актор, який має досвід роботи на радіо й усвідомлює специфіку слова у радіопросторі, розуміє значення вміння проникати в мовну палітру твору. Він шанобливо ставитиметься до авторської стилістики, яка дає можливість відчути і мелодіку, і ритм мови героїв, їхню мовну манеру. Інтонація як засіб виразності допомагає передати найтонші психологічні нюанси почуттів героїв та емоційного стану.

Чи використовується фізична дія в поєднанні зі словесною? Так. Але в інший спосіб, ніж у театрі. Наприклад, за сюжетом йде запис сцени, де б'ються на шаблях. Бій відтворюватиме звукорежисер шумовим звукорядом, нашаруванням пласта за пластом різних звуків, які могли бути за певних історичних обставин, за тієї чи іншої епохи музичною темою. Якщо ж у цей момент має відбуватися діалог, то актори, які працюють перед мікрофоном, відповідно мають відтворювати органічний стан в цій ситуації: і дихати, і говорити, і вигукувати, і розмахувати руками, й імітувати кроки. Удавати подібний стан штучно не випадає. Актори мають правдиво відтворити протистояння. Звичайно, це буде не зовсім так, як на сцені під час вистави (постановочні бої), але має бути віднайдено спосіб передати цей стан. Можна замінити шаблі палицями гумовими, дерев'яними (звук шабель підмонтує звукорежисер), можна використати деякі рухи бойових мистецтв, можна, врешті, імітувати рукопашний бій, але це дасть змогу відчути той градус фізичного навантаження, який неодмінно вплине і на характер словесної дії.

Або, скажімо, актори грають сцену, яка відбувається на воді. Герої п'єси перепливають річку,

один з них поранений. Для достовірності природи фізичного стану у студії перед мікрофоном поставлять посудину з водою (відро, миска). Актори під час репетиції мають віднайти баланс між імітацією, що вони плывуть, і справжнім відчуттям перебування у воді. Відтворюючи діалог, мають руками плескати по воді, занурювати їх, вмиватися, відповідно дихаючи так, як людина дихає, перепливаючи річку й вибиваючись з останніх сил, та при цьому вимовляючи важливі за змістом слова. Звукорежисер у процесі монтажу, зведення запису обов'язково внесе «технічні правки»: підсилить звук води, пташиний щебет, гуркіт літака чи машини і т. д., але на органіку людського голосу, інтонацію, чіткість думки — вплинути не зможе.

На практиці іноді видається дивним подібне у студії. Але ж мовлене слово вбирає в себе внутрішній стан людини. Актори мають знаходити такі засоби виразності словесної дії, які змусили б слухача вірити тому, що він чує, на сто відсотків. Для того щоб слухоряд був не менш переконливим аніж відеоряд (на телеекрані), маючи в своєму творчому арсеналі лише голос, актор змушений залучити увесь спектр творчої уяви, який тільки має. Якщо виконавець не зможе уявити те, що він грає, перебуваючи в студії перед мікрофоном, за відсутності декорацій, повного акторського ансамблю, музичного оформлення (воно з'явиться лише у процесі монтажу), світлових ефектів (у театрі все це — дуже важливі складові вистави), не зможе повірити у нафантазоване його ж уявою, то й слово записане буде непереконливим, неорганічним, і найпрофесійніша техніка зарадити цьому не зможе.

Літературні читання.

На перший погляд у цьому жанрі легше працювати, ніж у радіовиставі чи радіофільмі. Та повна відсутність фізичної дії, яка частково все ж наявна у постановочних жанрах, вимагає більшої зосередженості, самовіддачі. Бо актор по суті працює у моножанрі, один на один зі слухачем. Це особливий психофізичний стан. Редактор, режисер довіряють акторові, він не лише має право, а від нього й очікують особистісного прочитання, потракування художнього твору. Виконавська уява і яскрава кінострічка бачень впливатиме на характер словесної дії. Саме в цьому жанрі проявляється найвищий рівень професіоналізму, оскільки актор має продемонструвати комплекс навичок: володіння мистецтвом розповіді, образне мислення, фантазію і творчу уяву, вміння емоційно впливати на слухача, якого не бачиш, досконалий логічний аналіз твору, професійну техніку мовлення і тембральне багатство голосу.

Різновид літературних читань — аудіокнига. Саме цей жанр широко застосовують у художньому радіомовленні, у дошкільних закладах, у школах для учнів різного віку, для людей із невеличкими вадами зору. У побуті аудіодиски замінюють книжкові полиці. Зручно слухати в автомобілі. Для запису художніх творів запрошують як авторів (авторське виконання), так і професійних акторів. Прочитати художньо роман, великоформатну повість спроможний далеко не кожний. Письмова мова дає можливість легко орієнтуватися у розділових знаках. Усне художнє мовлення передбачає низку випадків, коли, скажімо, крапка в написаному тексті може бути замінена інтонацією двокрапки чи тире, крапки з комою в озвученому тексті. Бо слухач швидко втомлюється від подрібненості тексту. Виконавець-актор, зв'язуючи смислове речення, має вести логічну перспективу як оповідач, аби розкрити головну ідею твору. Але й ігнорувати знаки автора не маємо права. Вони — це орієнтир для смислового аналізу художнього тексту. Мистецтво художнього читання передбачає суб'єктивний характер акцентованих смислових зв'язків, що надає певної особливості трактуванню твору. Це своєрідний «художній шарм» виконавської майстерності актора, який зачаровує слухача своєю неповторністю.

Оповідач на сцені увесь час взаємодіє з глядачем, бачить його очі, його реакцію, чує сміх чи тишу, від цього залежать почасти і смислове навантаження, і темпоритм. Оповідач перед мікрофоном лише уявляє свою публіку, він не знає, хто його слухає, — школяр чи студент, тридцятирічна жінка чи людина похилого віку. Тому перед актором завжди стоятиме завдання домогтися універсальності, щоб записаний художній твір було цікаво слухати всім.

У світі є чимало фестивалів та конкурсів аудіомистецтва, зокрема і радіовистав. У Хорватії й Іраку, Англії та Франції, Македонії й Польщі, Бельгії та Німеччині, Швеції та Голландії. В Україні, починаючи з 2000-х років, було зrealізовано кілька конкурсів радіоп'єси «Відродимо забутий жанр», озвучено твори переможців. Ці радіопостановки були успішно представлені на міжнародному рівні. Українське радіо активно і плідно працює у жанрі «Аудіокнига», залучаючи провідних майстрів художнього слова.

Радіомистецтво творять люди, талановиті фахівці. Українське радіо має багатющий художній фонд, який потребує глибокого дослідження і вивчення. Якщо ж говорити про часи незалежності нашої держави, то слід згадати унікальних режисерів-постановників і акторів. Когось із них уже немає серед нас, хтось продовжує плідно творчо

працювати. Їх називають корифеями радіофіру: Володимир Бохонко, Римма Скибенко, Юрій Дзюба, Василь Обручов, Зінаїда Журавльова — це радіорежисери-постановники-самородки. Кожен із них прийшов на радіо або з акторської професії, або маючи за плечима досвід театральних постановок. Ці особистості творили історію радіотеатру, історію постановочно-розважальних передач (найважчий жанр, який потребує окремої розмови), записали тисячі, без перебільшення, літературних та освітніх програм, були першопрохідцями суто радіопостановок, бо тривалий час у радіофірі звучали адаптовані під радіотеатр трансляційні записи вистав театрів України. Це вони відкрили, виховали кілька поколінь акторів, які добре відчують специфіку роботи на радіо, специфіку слова, яке звучить не зі сцени, а в ефірі.

Свій неповторний внесок у художнє мовлення зробили режисери-постановники Лариса Потапенко, В'ячеслав Глушенко, саме вони працювали багато років, уже в часи незалежності нашої країни, над передачами «Від суботи до суботи» й «А ми до вас в ранковий час», а це найважчий жанр — сатира і гумор. Самобутньо працює Наталя Стрижевська з феноменальною звукорежисеркою Катериною Шигаєвою; цьому тандемі під силу і масштабні постановки, і жанр «Монотеатр перед мікрофоном». Олена Єфимчук поєднує два фахи — режисер-постановник і звукорежисер.

У фондах Українського радіо зберігаються вистави, в яких неповторно, а часом феноменально, високохудожньо творили Наталя Ужвій, Юрій Шумський, Аркадій Гашинський, Микола Яковченко, Степан Олексенко, Анатолій Васильєв, Костянтин Степанков, Наталя Лотоцька, Анатолій Пазенко, Богдан Ступка, Інна Єрмоленко. Досить тривалий час і у радіопостановках і у популярних розважальних передачах «Від суботи до суботи», «А ми до вас в ранковий час» (художнім керівником яких і ведучою впродовж 25-ти років була авторка цих рядків) активно брали участь Ада Роговцева, Зоя Віхарєва, Ірина Дука, Людмила Ігнатенко, Олег Комаров, Леонід Марченко, Олена Фещенко, Василь Довжик,

Тамара Стратієнко. У рамках проекту «Відродимо забутий жанр» (ідеться про українські радіоп'єси) створили неповторні радіообрази Олександр Би-струшкін, Наталя Сумська, Олексій Богданович, Лесь Задніпровський, Ірина Дорошенко, Лідія Яремчук, Анатолій Гнатюк, Олександр Ігнатуша, Борис Лобода, Лариса Кадірова, Лариса Хоралець, Тарас Жирко, Римма Зюбіна, Галина Стефанова, Валерія Чайковська, Петро Бойко, Анатолій Паламаренко.

Радіо наслідує природне людське спілкування. Навіть у документальних передачах треба дотримуватися принципів розмовності, уникаючи трибунної манери мовлення. Індивідуальність актора через слово персоніфікує і унаочнює радіогероїв, робить їх «своїми», «рідними», зримими. Сценічний майданчик у радіопросторі не студія, не мікрофон, а внутрішній світ слухача.

Джерела та література:

1. Ваніна О. Значення голосу і манери говорити для теле- і радіожурналістів. Телевізійна й радіожурналістика: Зб. наук.-метод. праць. Львів, 2000. 266 с.
2. Гоян О. Я. Основи радіожурналістики і радіоменеджменту: підручник. Київ : Веселка, 2004. 244 с.
3. Інтерв'ю з Тамарою Стратієнко. Передача «Вечірній клуб актриси Лариси» від 23.09.2017. (Архів автора; фонотека Українського радіо).
4. Набруско В. І. Працює в повний голос – голос Українського радіо. *Журналіст України*. 2004. № 4–5.
5. Інтерв'ю з Михайлом Резніковичем. Передача «Вечірній клуб актриси Лариси» від 28.04.2018 р. (Архів автора; фонотека Українського радіо).

References

1. Vanina, O. (2000). The importance of voice and parlance for television and radio journalists. *Televiziina y radiozhurnalistyka: collection of research articles*. Lviv. 266 [in Ukrainian].
2. Hoian, O. Ya. (2004). Foundations of radio journalism and radio management. Tutorial. Kyiv : Veselka. 244 [in Ukrainian].
3. An interview with Tamara Stratiienko. Programme «An evening club with Larysa, the actress». 23.09.2017 (from the author's personal archives) [in Ukrainian].
4. Nabrusko, V. I. (2004). On air in full voice – the voice of Ukrainian radio. *Zhurnalist Ukrainy*, 2004. 4–5 [in Ukrainian].
5. An interview with Mykhailo Reznikovych. Programme «An evening club with Larysa, the actress». 28.04.2018 (from the author's personal archives) [in Ukrainian].